

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE

Bakalaura darbs

Soda noteikšanas vispārīgie un speciālie principi

6.semestra students

Kalvis Zeltiņš

kz11075

Zinātniskais vadītājs

Dr.habil.iur.prof. Uldis Krastiņš

Rīga 2015

Satura rādītājs

Anotācija (latviešu valodā).....	3
Anotācija (angļu valodā).....	4
Ievads.....	5
1.Sods.....	6
1.1. Soda jēdziens.....	6
1.2. Soda noteikšanas principu vēsturiskā attīstība Latvijas teritorijā.....	9
1.3. Soda individualizācija.....	12
2. Soda noteikšanas principi un to mērķis.....	13
2.1. Noziedzīgā nodarījuma raksturs.....	16
2.2. Noziedzīgā nodarījuma radītais kaitējums.....	18
2.3. Vainīgā personība.....	20
2.4. Vainīgā atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi.....	24
3. Soda noteikšanas speciālie principi.....	29
3.1. Vieglāka soda noteikšana nekā likumā paredzētais sods.....	30
3.2. Soda noteikšana pēc vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem.....	32
3.3. Soda noteikšana pēc vairākiem spriedumiem.....	28
Kopsavilkums.....	35
Izmantotā literatūra un avoti.....	36
Pielikumi.....	40

Anotācija

Soda noteikšanas vispārīgie un speciālie principi, jeb kritēriji pēc kuriem jāvadās tiesai, prokuroram, nosakot sodu, katrā konkrētā lietā, pastāv jau kopš pirmatnējās sabiedrības laikiem, kad sodu sistēmas pamatā bija atmaksas ētika. Šie principi ir stingri jāievēro katra soda piemērošanā konkrētai personai, sodam ir jābūt individualizētam un attiecīgi pamatotam, lai to veiksmīgi izdarītu ir jāatsaucās uz soda noteikšanas principiem. Pēc autora domām bieži vien tiesu praksē uz šiem principiem neatsaucās pietiekami detalizēti un pamatoti.

Atslēgvārdi: sods, soda noteikšanas principi, noziedzīgā nodarījuma raksturs, speciālie soda noteikšanas principi.

Annotation

General and special principles or criteria that should guide the court, the prosecutor in determining the penalty in each particular case has existed since the primitive society times when the penalty system based on principles such as talion. These principles must be adhered to each penalty application on a specific person, the penalty should be personalized and duly justified to successfully refer to the sentencing principles. According to the author these principles aren't sufficiently detailed and justified in court.

The keywords: penalty, the sentencing principles , nature of the crime , special sentencing principles.

Ievads

Autora uztverē ir nozīmīgi tas, lai principi pēc kuriem vadoties nosaka sodu krimināllietās Latvijā ir pietiekami skaidri un viegli izskaidrojami, jo piespriet taisnu sodu un to pamatot ir viens no sarežģītākajiem uzdevumiem. Šie pamati pēc autora domām tieši norāda uz tiesu sistēmas modernumu un daudzpusību. Tieši šo iemeslu dēļ autors izvēlējās pētīt soda noteikšanas principus.

Temats ir aktuāls, jo sabiedrība aktīvi seko piesprietajiem sodiem krimināllietās kuras iegūst plašāku publicitāti, kā arī pauž savu neizpratni gan par bargajiem, gan maigajiem sodiem. Katrs sabiedrības loceklis apzinās, ka šie principi attiecās uz katru indivīdu un notiesājoša lēmuma gadījumā tie būtiski ietekmē cilvēka tālāko likteni.

Ir nepieciešams iedziļināties un analizēt visus faktoros un kritērijus kuri ir nozīmīgi nosakot sodu, lai katrs Krimināllikuma subjekts varētu paļauties uz tiesu sistēmu un nešaubīties par taisna soda piespriešanu. Jāņem vērā gan humānie, gan individuālie aspekti, jāizprot sodāmā persona un jāzina visi ar noziedzīgo nodarījumu saistītie apstākļi.

Darba mērķis ir izpētīt KL 46. pantu – soda noteikšanas vispārīgos principus, analizēt visu šajā pantā norādīto principu atbilstību taisnas tiesas spriešanai, ierosināt priekšlikumus esošā regulējuma uzlabošanai, kā arī salīdzināt to ar citu valstu tiesību normām.

Darba uzdevumi ir noskaidrot kādēļ soda noteikšanas principi tiesu praksē tiek nepareizi piemēroti, kādēļ atsaucoties uz principiem tiek pieļautas kļūdas to interpretācijā un to minēšana netiek attiecīgi pamatota, ierosināt priekšlikumus, lai izvairītos no šādām kļūdām un tiktu panākts soda mērķis.

Kā galvenie problēmjaucājumi soda noteikšanas principos ir nesamērība starp noteikto sodu tiesu praksē un galveno principu mērķu īstenošanu. Nevienmērīga atsaukšanās mīkstinošo un pastiprinošo apstākļu esamību un dažādu principu izpratne.

Darbā izmantotas šādas zinātniski pētnieciskās metodes: salīdzinošā metode - tiesību normu un dažādu autoru atziņu salīdzinājums, vēsturiskā pētīšanas metode - Krimināllikuma un atsevišķo tiesību normu vēstures pētīšana, analītiskā metode - dažādu avotu analīze, atziņu vērtēšana, loģiskā metode - lai izpētītu bakalaura darbā

analizēto pamatjēdzienu saturu, induktīvā metode – vispārīgu secinājumu atvasināšanai no tiesu prakses piemēriem.

Darba rakstīšanas gaitā izmantota nepieciešamā juridiskā literatūra, Latvijas un ārvalstu normatīvie akti, Latvijas tiesu prakse, periodika.

1.nodaļa

Sods

1.1. Soda jēdziens

Sods var būt gan negatīvs stimuls, gan pozitīva stimula pazušana, sodu juridiskajā izpratnē saprot kā kādas tiesību institūcijas pasākumus, ar kuriem tā atbild uz prettiesisku darbību. Pirmatnējās kompjenās tika spriesta tiesa par pārkāpumiem, kurus izdarījis cilts loceklis, tādēļ nosakot sodu bija nepieciešami principi pēc kuriem vadoties lēma par atbilstošākā soda izvēli. Attīstoties sabiedrībai pastāvēja dažādi soda piespriešanas kritēriji – asinsatriebība, taliona princips utml. Viduslaikos sodu noteica gan laicīgā, gan garīgā vara, sods bija atdarītas ciešanas par netaisnīgu darbību. Vēlāk sodu uztvēra kā izolāciju sabiedrības labā (cietumi) un uzdevums pārvērtās no vainīgā ciešanām uz sabiedrības pasargāšanu no turpmākajiem noziegumiem. Visas pozitīvās teorijas par sodiem pieņemts iedalīt divas lielās grupās:¹

- absolūtās vai pašmērķa teorijas
- relatīvās vai lietderības teorijas

Absolūtajā soda teorijā uzsvars tiek likts uz atmaksu vainīgajam, ļaunuma atdarīšanu, lai gan cietušais, gan vainīgais abi ciestu vienlīdzīgi. Relatīvajā soda teorijā galvenā nozīme ir preventīvajai un novērsošajai funkcijai, lai noziegums neatkārtotos. Mūsdienās tiek izmantotas abas teorijas, kaut dominē relatīvā, kas vairāk vērsta uz kopēju sabiedrības labumu.

Cilvēktiesību nozīme kļuva par svarīgu faktoru sodu piespriešanā, jo sodam nav jābūt atriebības līdzeklim, bet jākalpo kā audzinošam līdzeklim.

¹ Krimināltiesību kurss, Vispārējā daļa, ar U.Krastiņa komentāriem – 193.lpp

Soda noteikšanas vispārējiem principiem jābūt pamatam uz ko balstās izraudzītā soda izvēle. Katram sodam jāvar atsaukties uz visiem soda noteikšanas principiem un nevarēšanas gadījumā sods nav noteikts atbilstoši Krimināllikumam.

Principi pēc kuriem vadoties nosaka sodu ir uzskaitīti Krimināllikuma V. Nodaļas 46. pantā, šie principi ir pamats no kā izriet soda noteikšanas kritēriji katrā krimināllietā. Augstāk minētajā pantā norādīts ka sodu nosaka tādā apmērā, kādu par konkrēto noziedzīgo nodarījumu paredz Krimināllikuma sevišķās daļas, ievērojot Krimināllikuma vispārīgās daļas noteikumus.

Kriminālsods tiek pielietots, lai rehabilitēti likumpārkāpēju un novērstu draudus sabiedrībai, tā mērķis ir atturēt no nepieņemamas uzvedības un nodrošināt taisnu sodu vainīgajam. Krimināltiesību pamatprincipi Krimināllikumā atsevišķi nav formulēti, taču norāde uz tiem atrodama atsevišķos Vispārīgās daļas pantos. Ņemot vērā Latvijas Republikas Satversmi, Latvijai saistošos starptautiskos tiesību aktus, Krimināllikuma normas, kā arī teorijas atziņas, var izdalīt šādus krimināltiesību principus: likumības princips, vienlīdzības princips, vainīguma princips, taisnīguma princips, humānisma princips.²

Likumības princips nozīmē, ka nodarījuma noziedzīgumu, tā sodāmību un citas krimināltiesiskās sekas nosaka tikai Krimināllikums.³Likumība ne tikai kā atbilstība likumam, bet atbilstība un pakļautība tiesībām, t.i. Krimināllikumam. Šis princips aizliedz vadīties pēc jebkādiem subjektīviem iemesliem nosakot sodu, krimināltiesību normas ir jāpiemēro taisnīgi, atbilstoši noziegumam.

Vienlīdzības princips paredz to, ka Krimināllikums visus aizsargā vienlīdzīgi, nediskriminējot, ikkatram jāvar paļauties uz Krimināllikuma darbību. Vienlīdzības princips ir nostiprināts arī Latvijas Republikas Satversmes 91.pantā, kurā noteikts, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā.⁴ Vienlīdzības princips pēc savas struktūras nevar tikt piemērots patstāvīgi, bet gan tikai kopā ar kādu citu tiesību normu,

² Krastiņš U.Liholaja V., Niedre A.Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U.Krastiņš – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008

³ Turpat.

⁴ Latvijas Republikas Satversmes 91.pants.

respektīvi, tam nepieciešams, ka jau eksistē kāda cita tiesību norma, kas kaut ko materiāli noreglē.⁵

Vainīguma princips norāda uz to, ka, lai personu sauktu pie kriminālatbildības ir nepieciešams pierādīt konkrētās personas vainu konkrētā noziedzīgā nodarījuma paveikšanā, lai personu sodītu.

Prof. V. Liholaja ir norādījusi, ka „šis princips izriet no Krimināllikuma 1.panta pirmās daļas, kurā norādīts, ka pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi Krimināllikumā paredzētu nodarījumu.”⁶

Taisnīguma princips tieši norāda uz taisnīga soda noteikšanu vainīgajam par izdarīto noziedzīgo nodarījumu, bet, pašu principu var tulkot daudz plašāk.

Prof. V. Liholaja ir norādījusi, ka „taisnīguma princips galvenokārt izpaužas soda individualizācijā, kas tieši izriet no Krimināllikuma 46.panta otrās daļas noteikumiem, ka tiesa, nosakot sodu, un prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu, ņem vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību, atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus”.⁷

Kā arī prof. U. Krastiņš ir uzsvēris, ka „taisnīguma princips krimināltiesībās nav izolēta teorētiska vai praktiska parādība; šis princips cieši saistīts ar humānisma principu, ar likumības, soda individualizācijas un patiesībā nav tāda krimināltiesību principa, kurš netiktu īstenots taisnīguma principa ietvaros”.⁸

Lai taisnīguma princips netiktu pārkāpts, tiesai ir jāizvērtē visi apstākļi, kas var ietekmēt soda nosacīšanu, kā arī jānorāda visi apstākļi kuri tiek ņemti vērā.

Humānisma principu var aplūkot no diviem aspektiem –no cietušā un no noziedzīgā nodarījuma subjektaaspekta. Humānisma princips krimināltiesībās vispirmsizpaužas kā personas, tā dzīvības, veselības, tiesību aizsardzībasno noziedzīgiem apdraudējumiem. Aplūkojot otro humānisma aspektu, jānorāda uz Latvijas

⁵ Latvijas Republikas Satversmes komentāri VIII nodaļā, Cilvēka pamattiesības, Latvijas Vēstnesis, 2011., 75.lpp.

⁶ Krastiņš U.Liholaja V., Niedre A.Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U.Krastiņš – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008

⁷ Krastiņš U. Vaina kā obligāts kriminālatbildības nosacījums. Jurists Vārds, 2008.gada 2.decembris, nr. 45

⁸ Krastiņš U. Taisnīgums un nodarījumu kvalifikācija. Jurista Vārds, 2005.gada 25.oktobris, nr. 40.

Republikas Satversmes 95.pantā ierakstīto, ka nevienu nedrīkst pakļaut neēlīgām un cilvēka cieņu pazemojošam sodam”.⁹

Saprotot noziedzīgu nodarījumu kā netaisnīgumu, ko radījusi pārkāpēja darbība vai bezdarbība, ikvienā konkrētā gadījumā ir svarīgi izvēlēties un piemērot pārkāpējam tādu sodu, kas ir samērīgs un maksimāli atbilst sabiedrības un arī pārkāpēja interesēm.¹⁰

KL Vispārīgajā daļā jābūt norādījumam, ka gadījumā, ja KL panta sankcijā paredzēta iespēja sodīt pārkāpēju gan ar brīvības atņemšanas sodu, gan ar brīvības atņemšanas sodam alternatīvajiem sodiem, izvēloties soda veidu, jāizvērtē visas sodīšanas iespējas, ko pieļauj konkrētā KL panta sankcija. Bargāki sodi ir piemērojami tajos gadījumos, ja, ievērojot lietas apstākļus, vainīgā personību un atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus, ir secināts un motivēts brīvības atņemšanas sodam alternatīvo sodu piemērošanas nelietderīgums. Savukārt, piemērojot sodu, kas neparedz reālu brīvības atņemšanas soda izciešanu, ir jānorāda fakti, kuru dēļ nolemts nepiemērot reālu brīvības atņemšanas sodu.¹¹

1.2. Krimināltiesību / Soda noteikšanas principu vēsturiskā attīstība Latvijas teritorijā

Jauno kriminālkodeksu, cars Nikolajs II apstiprināja 1903. gada 22. Martā, to sauca Sodū likumi¹². Latvijā šo likumu oficiāli ieviesa 1918. gada 6. decembrī pēc Latvijas Tautas Padomes iniciatīvas. Krimināltiesības Latvijā tika unificētas pateicoties šim likumam.

Latvijas krimināltiesības šajā laikā iezīmējās šādas tendences, pirmkārt, normu noteiktība, otrkārt, soda atbilstības ievērošana attiecībā pret nodarījuma smagumu, treškārt, personu vienlīdzība likuma priekšā neatkarīgi no viņu izcelšanās, sociālā vai

⁹ Krastiņš U.Liholaja V., Niedre A.Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U.Krastiņš – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008.

¹⁰ A.Judins. Kriminālsods nav valsts atreibība par izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Jurista vārds Nr.11 (762), 2013.gada 19.marts, 7.lpp

¹¹ Kriminālsodu politikas koncepcija. Ministru kabineta rīkojums 2009.gada 9.janvārī Nr.6

¹² 1903.gada 22.marta Sodū likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. 3.izdevums. Rīga, 1930. g.

mantiskā stāvokļa, ceturtkārt, soda nepiemērošana pēc analogijas, un, piektkārt, objektīvās pieskaitīšanas izslēgšana¹³.

Šajā likumā tika formulēts kas ir noziedzīgs nodarījums, formulēti soda veidi un to iedalījums, kas paredzēja, ka noziedzīgos nodarījumus iedala smagos noziegumos un pārkāpumos. Tika formulētas vainas formas, nodoms un nauzmanība. Tika norādīti sodu mīkstināšanas un aizstāšanas gadījumi, atbildību pastiprinošie un mīkstinājošie apstākļi, kā arī apstākļi kas izslēdz sodāmību.

Soda likumi bija spēkā līdz 1933. gada 1. Augustam, kad tos nomainīja jaunizstrādātais Sodu likums¹⁴.

Šis likums sastāvēja no 40 nodaļām. Kā jau ierasts, pirmā nodaļa bija vispārīgs likuma raksturojums, bet pārējās raksturoja krimināltiesību sevišķo daļu, minot konkrētus noziegumus un sodus, kuri ir jāpiemēro par izdarītajiem noziegumiem. Salīdzinot ar 1903. gada Sodu likumu, tad 1933. gada Sodu likumā tika saglabāti tikai 5 sodu veidi no 8, kuri tika minēti 1903.g. Krievijas Sodu likumos.

1933. gada Sodu likumā trūka attiecīgi bargu sodu par smagiem noziegumiem, kā arī vairs nebija sodi kas ietvertu kārtu privilēģijas. Šis sodu likums bija ļoti nozīmīgs solis Latvijas krimināltiesību attīstībā, tas bija moderns un atbilstošs tā laika Latvijai. Tomēr 1940. gada 26. novembrī to nomainīja KPFSR (Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas) 1926. gada kriminālkodekss.

Ar šī kriminālkodeksa ieviešanu tika atjaunots nāvessods, kurš bija atcelts miera laikā. KPFSR kriminālkodeksā bija paredzēta analogijas principa izmantošana gadījumos, kad noziedzīgais nodarījums nebija tieši noteikts kodeksā. Kodekss sastāvēja no 6 vispārīgajām un 10 sevišķajām daļām.

1933.gada Sodu likumā bija norādīts, ka lietas par noziedzīgiem nodarījumiem, kas izdarīti pirms šā likuma spēkā stāšanās, iztiesājamas pēc agrākajiem piekritības noteikumiem, ja tajās jau taisīts lēmums par apsūdzētā nodošanu tiesai vai tās jau noliktas uz tiesas sēdi, tad sākot ar 1940.gada 26.novembri, Latvijas PSR teritorijā piemērojams KPFSR Kriminālais kodekss; spriedumi, kurus tiesas taisījušas kriminālās lietās pirms Padomju varas nodibināšanās Latvijā un kuri nav izpildīti, nav izpildāmi, un

¹³ Pētījums, Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pīlāru, ieviešanas metožu labākā prakse Rīga, 2009.gads. 72.lpp.

¹⁴ Sodu likums. Ar pārgrozījumiem un papildinājumiem līdz 1940.g. 17.jūnijam. Rīga: Tieslietu ģenerāldirekcija, 1942.

šīs lietas Latvijas PSR tiesu orgāniem no jauna jālūko cauri un ka saukšana pie kriminālatbildības par noziedzīgiem nodarījumiem, kas izdarīti Latvijas teritorijā pirms Padomju varas nodibināšanās, kā arī attiecīgo Latvijas orgānu pirms Padomju varas nodibināšanās ierosināto izmeklēšanas un tieslietu nobeigšana un virzīšana pēc piekritības izdarāma saskaņā ar KPFSR kodeksu¹⁵.

1961. gada 1. aprīlī spēkā stājās LPSR kriminālkodekss, kurš pēc 1991. gada 29. augusta lēmuma tiek uzskatīts par Latvijas kriminālkodeksu. Šis kriminālkodekss kalpoja ilgi un tuvojoties 21. gadsimtam kļuva novecojis.

Krimināllikums¹⁶ stājās spēkā 1999. gada 1. aprīlī. Personas kuras tikušas vai tiek sauktas pie kriminālatbildības līdz KL pieņemšanai, izņemot 2. pantā minētos norādījumus, sauc pie atbildības pēc kriminālkodeksa, bet ar nosacījumu – KL jābūt noziedzīgā nodarījuma pazīmei, kura norādīta Latvijas Kriminālkodeksā. Krimināllikums tikai izveidots pamatojoties uz Latvijas Republikas 1933. gada Sodu likumu, analizējot un salīdzinot to normas. Jaunajā krimināllikumā tika konkrēti skaidroti jēdzieni kuri tieši ietekmē soda izvēli apsūdzētajam, piemēram, smagas sekas un būtisks kaitējums. Kā arī tika izskaidrots jēdziens – noziedzīgs nodarījums, kā arī ietverta soda definīcija un veidi, piemērošana un nosacījumi.

Krimināllikumā ir ietverta soda jēdziena definīcija un sodu veidi, kā arī reglamentēta katra soda veida piemērošanas kārtība un nosacījumi. Atšķirībā no Kriminālkodeksa Krimināllikumā nav iekļauti tādi pamatsodu veidi kā nometinājums, izsūtījums, tiesību atņemšana ieņemt noteiktus amatus vai tiesības atņemšana uz zināmu nodarbošanos, atbrīvošana no amata un sabiedriskais nopelums, obligātā dienesta karavīru nosūtīšana soda izciešanai uz disciplināro bataljonu; kā arī papildsods – militārās dienesta pakāpes vai speciālā nosaukuma atņemšana.

Tāpat atšķirībā no Kriminālkodeksa Krimināllikumā minēti vairāki jauni apstākļi, kas mīkstina atbildību – vainīgais aktīvi veicinājis noziedzīgā nodarījuma atklāšanu un izmeklēšanu vai sekmējis citas personas nozieguma atklāšanu; noziedzīgais nodarījums izdarīts vardarbības iespaidā vai paša cietušā prettiesiskas vai amorālas uzvedības ietekmē; noziedzīgais nodarījums izdarīts, pārkāpjot galējās nepieciešamības,

¹⁵ Pētījums, Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pīlāru, ieviešanas metožu labākā prakse Rīga, 2009.gads. 74.lpp

¹⁶ Krimināllikums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, nr.199/200.

noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas aizturēšanas, attaisnojama profesionālā riska, pavēles un rīkojuma izpildīšanas tiesiskuma nosacījumus; noziedzīgo nodarījumu izdarījusi persona ierobežotas pieskaitāmības stāvoklī. Jāatzīmē, ka Krimināllikumā nav uzskaitīti vairāki atbildību mīkstinošie apstākļi, kuri bija minēti Kriminālkodeksā, piemēram, noziegumu izdarījis nepilngadīgais. Tomēr saskaņā ar Krimināllikuma 47.panta otro daļu, nosakot sodu, var ņemt vērā arī citus apstākļus, kuri likumā nav paredzēti un kurus tiesa atzīst par atbildību mīkstinošiem apstākļiem¹⁷.

1.3. Soda individualizācija

Soda individualizācijas princips izriet no taisnīguma principa, jo neindividualizēts sods, proti, tāds, kas noteikts, neievērojot visus lietas apstākļus un vainīgā personību, kā to prasa likums, nevar būt taisnīgs. K. Markss ir norādījis: "Ja noziegums paredz sodu, tad izdarītais noziegums paredz konkrētu soda mēru."¹⁸

Soda individualizācija ir cieši saistīta ar likumības principa ievērošanu, kas izpaužas pareizā noziedzīgā nodarījuma kvalifikācijā un taisnīga soda noteikšanā, vadoties no soda noteikšanas vispārīgajiem principiem.

Soda individualizācija vispirms jau ietverta soda noteikšanas vispārīgajos principos. Tāpat soda individualizācijas noteikumus konkrētiem gadījumiem satur normas par soda noteikšanu, par sagatavošanos noziegumam un par nozieguma mēģinājumu, soda noteikšanu par noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīts līdzdalībā, par vieglāka soda noteikšanu nekā likumā paredzētais sods, par notiesāšanu nosacīti. Individualizācijas iespējas ietvertas arī noteikumos par soda noteikšanu par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem un pēc vairākiem spriedumiem.

Minētajos gadījumos soda individualizācija tiek veikta izmantojot iepriekš minētos kritērijus – noziedzīgā nodarījuma raksturu, kaitējumu, vainīgā personību un atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus. Visi minētie kritēriji kopēji palīdz noteikt soda

¹⁷ Pētījums, Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pīlāru, ieviešanas metožu labākā prakse Rīga, 2009.gads. 79.lpp

¹⁸ Prozumenta A. Noziedzīga nodarījuma raksturs un radītais kaitējums. Jurista Vārds, 2009.gada 5.maijs

veidu un mēru, tie savstarpēji ir saistīti un ir jāskata gan individuāli, gan kopskatā, lai piemērotais sods būtu pareizs.

Visticšāk soda individualizācija izpaužas apstākļos, kas ietekmē vainīgā personību, bioloģisko un sociālo īpatnību izpētē.

Jebkuru noziedzīgu nodarījumu neatkarīgi vai tas izdarīts grupā vai individuāli, ar iepriekšēju nodomu vai bez tā, aiz neuzmanības var raksturot atbildību mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi. Krimināllikuma 47.pantā ir uzskaitīti atbildību mīkstinoši apstākļi, kā arī ir noteikts, ka tiesas kompetencē ir atzīt arī citus Latvijas KL 47.panta 1. daļā nenorādītos apstākļus. Vienīgais, pie atbildību mīkstinošiem apstākļiem, netiek pieskaitīti apstākļi, kas, kaut arī likumā ir paredzēti, bet veido noziedzīgu nodarījumu sastāva pazīmes.

Savukārt, atbildību pastiprinošie apstākļi tiek uzskaitīti Latvijas KL 48.panta 1. daļā.

Tiesas kompetencē ir neatzīt jebkuru no likumā uzskaitītiem apstākļiem par atbildību pastiprinošiem. Tiesa nosakot sodu, nedrīkst atzīt par atbildību pastiprinošiem apstākļus, kas nav uzskaitīti Latvijas KL 48.panta 1. daļā. Tāpat kā Krimināllikuma 47.pantā, arī 48.pantā ir noteikts, ka apstākļi, kas ir noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme nevar tikt ņemti vērā, tādējādi tādi apstākļi nevar tikt atzīti par atbildību pastiprinošiem apstākļiem .

No jau minētā izriet, ka atbildību mīkstinošie apstākļi, kas Krimināllikumā ir uzskaitīti nav izsmeļoši, kā tas ir ar atbildību pastiprinošiem apstākļiem.

2.nodaļa

Soda noteikšanas principi un to mērķis

Krimināllikuma Vispārīgās daļas noteikumi pie soda piemērošanas ir jāņem vērā katrā konkrētā krimināllietā, kas reglamentē soda noteikšanu atkarībā no vainas formas, noziedzīgā nodarījuma stadijas, personas lomas nodarījumā, ja tas izdarīts dalībā vai līdzdalībā, gan arī citi Krimināllikuma vispārīgās daļas norādījumi.

Pēc Krimināllikuma 46. panta var nodalīt šādus soda noteikšanas principus:

1. Soda apmērs jānosaka pēc Krimināllikuma sevišķās daļas attiecīgās sankcijas, ievērojot vispārīgās daļas noteikumus.
2. Soda veidu nosaka ņemot vērā noziedzīgā nodarījuma raksturu.
3. Soda veidu nosaka ņemot vērā noziedzīgā nodarījuma radīto kaitējumu.
4. Soda veidu nosaka ņemot vērā vainīgā personību.
5. Soda mēru nosaka ņemot vērā vainīgā atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus.

Jāuzsver, ka šie faktori, kas raksturo noziedzīgo nodarījumu un vainīgā personību, mīkstina vai pastiprina atbildību, ir nodalāmi un izvērtējami patstāvīgi, nepieļaujot situāciju, ka tie tiek nepamatoti attiecināti uz kādu no minētajiem izvērtējuma priekšmetiem, piemēram, apstākļi, kas raksturo tikai personību, tiek atzīti par atbildību mīkstinošiem apstākļiem, vai viens un tas pats apstāklis tiek ņemts vērā vairākkārt, tādējādi nepamatoti palielinot, kas gan mūsu tiesu praksei nav aktuāli, vai arī mīkstinot sodu.

Bez soda noteikšanas vispārīgajiem principiem Krimināllikumā ir ietverti arī speciālie soda noteikšanas principi jeb noteikumi, kas reglamentē, piemēram, vieglāka soda noteikšanu nekā likumā paredzētais sods (KL 49.pants), nosacītu notiesāšanu (KL 55.pants), un ir ņemami vērā, risinot tieši šos jautājumus.¹⁹

Tiesas nolēmumu analīze ļauj secināt, ka, uzsākot spriedumā soda noteikšanas motivējošo daļu, vienmēr tiek izdarīta atsauce uz KL 46. pantu, uzskaitot tajā norādītos faktorus, kas ņemami vērā pie soda noteikšanas. Taču nereti, kā tas izriet no apkopojumā minētajiem piemēriem, tā ir un paliek tikai formāla atsauce uz šiem soda noteikšanas vispārīgajiem noteikumiem - to saturs un izpausme konkrētajā krimināllietā netiek atklāta.²⁰

Kas attiecas uz konkrēta soda piemērošanu, tiesas pārsvarā atsaucas uz attiecīgajiem Krimināllikuma pantiem un to saturu: „*Nosakot soda veidu un mēru A. P., tiesa saskaņā ar Krimināllikuma 35., 46. pantu ņem vērā izdarīto noziedzīgo nodarījumu*

¹⁹ Soda noteikšanas principi: likums un prakse, Valentīna Liholaja, Jurista Vārds, 12. Decembris 2006 /NR. 49 (452)

²⁰ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse. Tiesu prakses apkopojums. Augstākā tiesa, 2008.gads, 18.lpp

raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību, atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus, kā arī pārējos apstākļus, kuriem ir nozīme taisnīga soda noteikšanā.” (Lieta Nr. 1210000213, 2013. gada 6. septembris, Alūksnes rajona tiesa).

Dažkārt motīvi konkrētā soda noteikšanai tiek papildināti: „*Nemot vērā izdarīto noziedzīgo nodarījumu raksturu, apsūdzētajam sods nosakāms brīvības atņemšanas veidā un nav ņemams vērā Kriminālprocesa likuma 14. pants, tas ir, tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, jo tieši paša apsūdzētā A. G. dēļ krimināllieta netika izskatīta savlaicīgi, jo uz tiesas sēdēm neieradās, izvirījās no tiesas un tika izsludināts meklēšanā.”* (Lieta Nr. 1181301201, K04-18-13/7, Rīgas apgabaltiesa, 2013. gada 20. maijs).²¹

Nepareiza 46. panta izmantošana vai neatsaukšanās uz to vispār var rezultēties kā Latvijas Republikas Augstākās tiesas lēmumā, kurā izskatīja kasācijas protestu Krimināllietā Nr. 11515000610.

Kasācijas protestā norādīts, ka, lemjot par brīvības atņemšanas soda noteikšanu nosacīti vainīgajam, apelācijas instances tiesa izvērtējusi tikai speciālās prevencijas mērķa sasniegšanu, bet, pārkāpjot Krimināllikuma 35. un 46.pantu, nav spriedumā sniegusi motivētu vērtējumu tam, kā vainīgā noteiktais sods sekmēs citu kriminālsoda mērķu sasniegšanu, tostarp sekmēs vispārējās prevencijas mērķa sasniegšanu.²²

Lemjot par kriminālsoda piemērošanu, tiesai jāizvēlas tāds soda veids un mērs, kas maksimāli sekmētu kriminālsoda mērķu sasniegšanu. Tāpat tiesu praksē nereti tiek aizmirsts likumā neierakstītais, taču krimināltiesību teorijā definētais soda mērķis – taisnīguma atjaunošana.

Tiesām jāievēro, ka vieniem un tiem pašiem faktiem, kas attiecas uz apsūdzēto personību, raksturo ar noziedzīgu nodarījumu radīto kaitējumu, var būt atšķirīga nozīme, ievērojot izdarītā noziedzīga nodarījuma veidu. Piemēram, nav pamata pārāk lielu nozīmi piešķirt faktam, ka amatnoziegumu izdarījusi persona iepriekš nav bijusi sodīta, jo ir skaidrs, ka, būdama sodīta, tā nevarētu būt par amatpersonu.

²¹ 2014. Tiesu prakses apkopojums. Tiesas nolēmumu struktūra un saturs lietās par vairākiem vienvērtīgiem noziedzīgiem nodarījumiem. 19.lpp.

²² Lieta Nr. SKK –656/2014 Krimināllietā Nr. 11515000610

2.1. Noziedzīgā nodarījuma raksturs

Noziedzīgā nodarījuma raksturu nosaka pēc noziedzīgā nodarījuma smaguma pakāpes kā norādīts Krimināllikuma 7. pantā, kurā klasificē noziedzīgos nodarījumus. Minētajā pantā noziedzīgos nodarījumus iedala kriminālpārkāpumos un noziegumos, kurus iedala mazāk smagos, smagos un sevišķi smagos.

Apdraudētā objekta nozīmīgums tieši ietekmē noziedzīgā nodarījuma raksturu tādā ziņā, ka tas norāda uz smaguma pakāpi. Jo nozīmīgāks ir noziedzīgā nodarījuma objekts, tas ir, ar Krimināllikumu aizsargātā interese, jo kaitīgāks ir attiecīgais noziedzīgais nodarījums²³

Ņemot vērā noziedzīgā nodarījuma raksturu jānodala tie apstākļi, kuri raksturo konkrēto noziedzīgo nodarījumu un nodala to no citiem noziedzīgiem nodarījumiem kuri ir viena veida.

Nosakot sodu, tiesai vai prokuroram noziedzīga nodarījuma noteikti ir jāizvērtē raksturs, nevis tikai formāli jānorāda uz to, ka ir izdarīts smags vai sevišķi smags noziegums. Noziedzīgi nodarījumi, kas atbilst vienas dispozīcijas pazīmēm, var atšķirties viens no otra pēc to izdarīšanas apstākļiem un citām pazīmēm, kas nosaka nodarījuma raksturu. Piemēram, smagi noziegumi faktiski pēc to izdarīšanas rakstura var svārstīties, un to "smagums" nekad nebūs identisks cita smaga nozieguma "smagumam"²⁴.

Lai noziedzīgo nodarījumu attiecīgi individualizētu, nepieciešams izvērēt visus apstākļus kuri saistīti ar noziedzīgā nodarījuma izdarīšanu, jāņem vērā izdarīšanas paņēmiens un motivācija kas virza apsūdzētā rīcību. Noziedzīgā nodarījuma veidam, vietai un izdarīšanas rīkiem, līdzekļiem arī jātiek ņemtiem vērā vērtējot noziedzīgā nodarījuma raksturu. Daudzos gadījumos nozieguma izdarīšanā tā izdarītājs, gatavojot noziegumu vai tā veikšanas laikā, novērtē potenciālā upura personību – vecuma īpatnības, fizisko spēku, intelektuālās spējas, morāli, psiholoģiskās un citas īpatnības, kā arī fiziskos apstākļus.²⁵

²³ Krastiņš U.Liholaja V., Niedre A.Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U.Krastiņš – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 93.lp.).

²⁴ Prozumenta A. Noziedzīga nodarījuma raksturs un radītais kaitējums. Jurista Vārds, 2009.gada 5.maijs

²⁵ Poudžuna I. Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā Jurista Vārds, 2008.gada 4. Novembris.

Noteikti jāizvērtē personas loma noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā, kvalificējošie apstākļi un noziedzīgā nodarījuma realizēšanas stadijas, kā arī apstākļiem kas nav atļāvuši izdarīt nodarījumu līdz galam.

Lai pareizi un efektīvi izvērētu noziedzīgā nodarījuma raksturu ir jāņem vērā visi augstāk minētie apstākļi, jo daudzi noziedzīgi nodarījuma var būt ļoti līdzīgi un tikai viens konkrēts apstākļis tos var nošķirt un tādā veidā mainīt nozieguma kvalifikāciju.

Tā, piemēram, analizējot 2005.gadā iztiesātās krimināllietas par nelikumīgām darbībām ar maksāšanas līdzekļiem, konkrēti – to nolaupīšanu, konstatēts, ka sveši maksāšanas līdzekļi iegūti, tos slepeni vai atklāti nolaupot, izdarot zādzības no glabātavas vai pēc iekļūšanas dzīvoklī, izmantojot cietušā uzticēšanos, izdarot laupīšanu. Likumdevējs KL 193.panta otrajā daļā, nosakot atbildību par maksāšanas līdzekļa nolaupīšanu, nediferencē to atkarībā no nolaupīšanas veida un apstākļiem, tajā pašā laikā pieļaujot plašas iespējas ņemt to vērā soda noteikšanā sankcijas ietvaros. Analoģiski tam, ka zādzība, kas izdarīta no glabātavas vai izdarīta, iekļūstot dzīvoklī vai citā telpā, ir vērtējama kā kaitīgāka nekā mantas nolaupīšana bez šīm kvalificējošām pazīmēm, tāpat kā laupīšana salīdzinājumā ar zādzību, liekas loģiski, ka arī maksāšanas līdzekļu nolaupīšanas gadījumā šādi apstākļi būtu norādāmi kā šo smago noziegumu raksturojošie un būtu ņemami vērā soda noteikšanā, attiecīgi motivējot, kā un kāpēc tas ietekmējis soda izvēli. Kā to nevajag darīt, tas labi redzams no Bauskas rajona tiesas 2005.gada 14.oktobra sprieduma krimināllietā Nr.K09-136/1, kurā, motivējot KL 49.panta piemērošanu, tiesa atsaucas uz noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas apstākļiem, tā arī nepasakot, tieši kas un kā varēja ietekmēt šāda lēmuma pieņemšanu, ja no lietas materiāliem izriet, ka A.Š. naktīs staigāja pa svešiem dzīvokļiem un apzaga aizmigušos cilvēkus, kas diez vai var noderēt par pamatojumu vieglāka soda noteikšanai nekā likumā paredzētais sods.²⁶

²⁶Jurista Vārds, Soda noteikšanas principi: likums un prakse, Valentija Liholaja, 12. Decembris 2006 /NR. 49 (452)

2.2. Noziedzīgā nodarījuma radītais kaitējums.

“Noziedzīga nodarījuma raksturs un kaitējums, ko tiesa, nosakot sodu, un prokurors, sastādot priekšrakstu par sodu, ņem vērā saskaņā ar Krimināllikuma 46. panta otro daļu, ir cieši saistīti ar noziedzīgā nodarījuma individualizāciju”²⁷.

„Kaitīgās sekas atkarībā no noziedzīgā nodarījuma rakstura, var izpausties gan kā kaitējums, kas pakļaujas izvērtēšanai un salīdzinājumam, piemēram, fizisks kaitējums, materiāls zaudējums, gan arī kā morāla, politiska vai organizatoriska rakstura kaitējums, kas raksturīgs noziedzīgiem nodarījumiem ar formālu sastāvu, kurā kaitīgās sekas nav ietvertas, tāpat kā noziedzīgos nodarījumos ar nošķeltu sastāvu. Šajos gadījumos noziedzīgais nodarījums uzskatāms par pabeigtu jau ar likumā norādīto darbību izdarīšanas brīdi, vai ar brīdi, kad tiek pieļauta bezdarbība, un tas netiek saistīts ar kādu konkrētu seku iestāšanos, kuras būtu iespējams izteikt kādās salīdzināmās vienībās”²⁸.

“Analizējot Krimināllikuma pantus un ievērojot kaitīgo seku iedalījumu divās kategorijās, kaitējumu var iedalīt vēl sīkāk atkarībā no tā novērtējuma:

- ❖ Kaitējums, kas izsakāms kvantitatīvi kā mantisks zaudējums, kas ir rēķināms un izsakāms ciparos (naudas vērtībās).
- ❖ Kaitējums, kas izsakāms nemantiskā izteiksmē kā fizisks vai psihiskas dabas kaitējums; tas var izpausties kā cietušā nāve, dažāda smaguma miesas bojājumi, kas ir izvērtējami ar attiecīgu pierādījumu (piemēram, ekspertu atzinumu) palīdzību.
- ❖ Kaitējums, kas izsakāms vienkārši kā kaitīgas sekas (morāls kaitējums, interešu apdraudējums), kas izvērtējams atkarībā no apdraudētā objekta kā fakts par to, ka notikusi vēršanās pret objektu, kas pati par sevi jau ir kaitējums”²⁹.

Latvijas Republikas Augstākā tiesa 2014. gada 19. septembrī izskatīja kasācijas sūdzību par Rīgas apgabaltiesas 2014. gada 24. martā lēmumu krimināllietā Nr.

²⁷ Prozumenta A. Noziedzīga nodarījuma raksturs un radītais kaitējums. Jurista Vārds, 2009.gada 5.maijs

²⁸ Liholaja V. Soda noteikšanas principi: likums un prakse. Jurista Vārds, 2006.gada 12.decembris, Nr.49(452)

²⁹ Prozumenta A. Noziedzīga nodarījuma raksturs un radītais kaitējums. Jurista Vārds, 2009.gada 5.maijs

11514006512³⁰, kurā 2014. gada 27. janvārī Jūrmalas pilsētas tiesa atzina apsūdzēto par vainīgu un apelācijas instance spriedumu atstāja negrozītu.

Šajā lietā persona atzīta par vainīgu Krimināllikuma 217.panta otrajā daļā paredzētajā noziedzīgajā nodarījumā par to, ka persona viltoja iestādei likumos noteiktos grāmatvedības dokumentus un tika sodīta ar naudas sodu 3 minimālo mēnešalgu apmērā.

Vainīgā persona būdama Jūrmalas pirmsskolas izglītības iestādes vadītāja viltoja darba laika uzskaites tabulas no 2011.gada septembra līdz 2012.gada janvārim.

Pirmās instances tiesā tika norādīts, ka kaitējuma kompensācija nav pieteikta, bet spriedumā atsaucās uz kaitējumu tautsaimniecībai uz ko arī atsaucās apelācijas instances tiesa un norādīja uz to ka nodarījuma rezultātā materials kaitējums nav.

Apsūdzētās aizstāve sūdzībā norādījusi, ka ne pirmās instances tiesa, ne apelācijas instances tiesa nav norādījusi, kāds ir šis kaitējums tautsaimniecības interesēm.

Aizstāves ieskatā, tas apstākļi, ka konkrētais noziedzīgais nodarījums ir formāls, neatbrīvo tiesu izvērtēt nodarīto kaitējumu. Tādējādi tiesa pieļāvusi Krimināllikuma 46.panta otrās daļas pārkāpumu.

Krimināllikuma 46.panta otrā daļa (likuma redakcijā līdz 2013.gada 1.aprīlim) noteica, ka, nosakot soda veidu, ņem vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, kā arī vainīgā personību. No pirmās instances tiesas sprieduma redzams, ka tiesa, lemjot par soda noteikšanu, izvērtējusi apsūdzētās personību, ņēmusi vērā viņas atbildību mīkstinošu apstākli un noziedzīgā nodarījuma raksturu, taču pretēji Krimināllikuma 46.panta otrajā daļā noteiktajam nav vērtējusi radīto kaitējumu, lai pareizi varētu izlemt aizstāvības pieteikto lūgumu par Krimināllikuma 58.panta pirmās daļas piemērošanu.

Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesneši 2008.gada 1.jūlijā kopsapulcē apsprieda sodu piemērošanas praksi un 2008.gada 25.aprīļa konferencē „Sodu piemērošanas politika” izteiktos priekšlikumus, nolēma izteikt šādas rekomendācijas vienveidīgai tiesību normu piemērošanai soda noteikšanā:

³⁰ Lietā Nr. SKK-417/2014, Krimināllietā Nr. 11514006512

“Lai pareizi novērtētu un ievērotu ar vardarbību nesaistīto noziedzīgo nodarījumu, kaitējumu un piespriedu adekvātu soda veidu un mēru, tiesām jāievēro ne tikai ar noziedzīgu nodarījumu radītie materiālie zaudējumi un cietušo veselībai nodarītais kaitējums, bet arī kaitējuma nodarīšana valsts institūciju prestižam, tikumībai, bērnu normālai fiziskai un garīgai attīstībai, dabas videi u.c.”³¹.

Šajā konkrētajā gadījumā noziedzīgais nodarījums ir formāls, var pastāvēt arī nošķelts noziedzīgs nodarījums. Abos gadījumos nemateriālajiem noziedzīgā nodarījuma sastāviem nav nepieciešama konkrētu seku iestāšanās, bet tas nenozīmē ka kaitīgās sekas nav radušās. Pēc autora domām pirmās instances tiesai bija nepieciešams plašāk izklāstīt un pamatot tieši kuras intereses ir skartas ar darba grafiku viltošanu. Tas, ka no ikviena noziedzīga nodarījuma radīsies kaitējums kādām interesēm ir pašsaprotami, lai izvairītos no situācijām kā augstāk minētajā lietā, tiesai jāvērtē un jāpamato radītais kaitējums tautsaimniecības interesēm vai valsts institūciju prestižam, kā norādīts Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu rekomendācijā.

2.3. Vainīgā personība

Vainīgā personība ir ļoti svarīgs faktors vispārīgo soda principu piemērošanā, jo soda individualizācija nevar būt pilnīga, ja nav ņemti vērā visi apstākļi, kas raksturo vainīgā personību. Nozīmīgi ir spēt atlasīt tās personības pazīmes, kuras palīdzēs izvēlēties piemērotāko soda veidu, bet šīs pazīmes ir jānodala no tām kuras norāda uz soda mēru – vainīgā atbildību mīkstinošajiem un pastiprinošajiem apstākļiem.

Personību raksturo:

- ❖ Vainīgās personas fiziskais stāvoklis, kuru raksturo vainīgās personas veselības stāvoklis, dzimums, vecums, invaliditāte, kā arī iespējama atkarība no apreibinošām vielām.
- ❖ Vainīgās personas psihiskais stāvoklis, kuru raksturo pieskaitāmība, ierobežota pieskaitāmība un nepieskaitāmība. Krimināllikuma 13.pantā norādīts ka nepieskaitāma persona nav saucama pie kriminālatbildības, jo nodarījuma

³¹ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu rekomendācijas vienveidīgai tiesību normu piemērošanai soda noteikšanā 2008.gada 1.jūlijā.

izdarīšanas brīdī nav varējusi saprast savu darbību vai to vadīt. 14.pantā norādīts, ka ierobežoti pieskaitāma persona kura nav bijusi spējīga visā pilnībā saprast savu darbību vai to vadīt var tikt atbrīvota no soda vai tiesa var mīkstināt sodu izvērtējot nodarījuma apstākļus. Pieskaitāmas personas kuru psihiskais stāvoklis ir stabils un vesels saucamas pie kriminālatbildības pēc vispārīgajiem noteikumiem.

- ❖ Vainīgās personas sociālais stāvoklis, kuru raksturo vainīgā dzīves stils, ģimenes stāvoklis, sabiedriskās kārtības normu ievērošana, attieksme pret savu darbu vai izglītību, tas vai personai ir apgādājamie. Sociālā stāvokļa analīze sniedz ziņas par vainīgās personas motīviem pārkāpt likumu, kuri tiesai palīdz piespriest attiecīgi labāko sodu.
- ❖ Vainīgās personas tiesiskais statuss, kuru raksturo personas kriminālā pagātne. Ja persona iepriekš nav tikusi sodīta, tiesa to ņem vērā, ja persona kādu noziedzīgu nodarījumu izdarījusi vairākas reizes vai pastāv noziedzīgu nodarījumu recidīvs, tiesa to var atzīt par atbildību pastiprinošu apstākli, lai piespriestu smagāku sodu.

Augstāk minētās četras pazīmes ļauj efektīvi raksturot vainīgās personas iemeslus noziedzīgā nodarījuma izdarīšanai, tādējādi palīdz tiesai izvēlēties piemērotāko sodu.

No šāda paša ne visai pilnīga izklāsta redzams, cik plašs ir personību raksturojošo ziņu loks un cik būtiska nozīme ir šo ziņu pareizai izvērtēšanai pie soda noteikšanas. Taču norāde uz vainīgā personības izvērtēšanas nepieciešamību ietverta ne tikai KL 46.panta otrajā daļā, bet arī KL 49.panta un 55.panta pirmajā daļā, kad tiek izlemts jautājums par vieglāka soda noteikšanu nekā likumā paredzētais sods un par nosacītu notiesāšanu. Tāpēc nepieļaujama ir dažkārt formālā un pat paviršā attieksme pret vainīgā personību raksturojošo ziņu vākšanu un izvērtēšanu, kā rezultātā apsūdzēto personība netiek pienācīgi noskaidrota un arī izvērtēta. Ilustrēšu ar dažiem piemēriem.³²

Vērtējot pie soda noteikšanas vainīgā personību, parasti tiek ņemts vērā personas raksturojums, valsts probācijas dienesta sagatavotais izvērtēšanas ziņojums par personu, darba attiecības, tāpat arī ģimene, apgādājamie, veselības stāvoklis u.c

³² Jurista Vārds, Soda noteikšanas principi: likums un prakse, Valentija Liholaja, 12. Decembris 2006 /NR. 49 (452)

līdzīgie fakti. Tomēr jāsecina, ka minēto apstākļu ietekme uz sodu nav konsekventa, ļoti bieži personību raksturojošiem datiem tiek piešķirta nesamērīgi liela nozīme, lemjot par kriminālsoda veidu un mēru. Ievērojot krimināltiesību teorijas atzinumus un KL 46. pantā noteikto, ar vainīgo personību saistītie fakti var ietekmēt piemērojamās krimināltiesiskās represijas veidu un apmēru, tomēr tiem nevar būt izšķirošana nozīme, lemjot par kriminālsoda veidu un mēru.³³

Kriminālprocesa likuma Pārejas noteikumu 24. punktā noteikts ierobežojumu termiņš Valsts probācijas dienesta izvērtēšanas ziņojuma sniegšanai – līdz 2013. gada 28. februārim; tādējādi šobrīd izvērtēšanas ziņojumus var pieprasīt un sniegt par visām personām, kas apsūdzētas noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Kriminālprocesa likuma 491. panta 8. punktā noteikts, ka tiesnesis, sagatavojot krimināllietu iztiesāšanai tiesas sēdē, izlemj arī jautājumu par izvērtēšanas ziņojuma pieprasīšanu no Valsts probācijas dienesta.³⁴

Sodāmības esamība vai neesamība tieši ietekmē noziedzīgā nodarījuma kvalifikāciju. Ja vainīgajai personai ir sodāmība un/vai noziedzīgu nodarījumu atkārtotība, tiesas piespriestais sods var būt krietni bargāks. Iepriekšēja sodāmība var norādīt uz personas attieksmi pret iepriekš saņemto sodu, kura mērķis nav ticis sasniegts. Sodāmību likumā noteiktā kārtībā var dzēst.

Ja sodāmība par iepriekš izdarīto noziedzīgu nodarījumu ir dzēsta vai noņemta likumā paredzētajā kārtībā, tā nevar veidot atbildību pastiprinošu apstākli, tomēr šis fakts nav ignorējams, nosakot vainīgajai personai sodu. Kā personu raksturojošam faktam tam ir liela nozīme, lemjot par personai piemērojamo soda veidu un mēru, un, it īpaši, izlemjot, vai ir pamats atkārtoti piemērot KL 55. panta noteikumus, kad jāmotivē pārlicība, ka persona likumpārkāpumus turpmāk neizdarīs.³⁵

Latvijas Republikas Augstākā tiesa 2015. gada 29. maijā izskatīja kasācijas sūdzību par Rīgas apgabaltiesas 2015. gada 27. janvāra lēmumu krimināllietā Nr.

³³ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse. Tiesu prakses apkopojums. Augstākā tiesa, 2008.gads, 55.-56.lpp.

³⁴ 2014. Tiesu prakses apkopojums. Tiesas nolēmumu struktūra un saturs lietās par vairākiem vienvērtīgiem noziedzīgiem nodarījumiem. 20.lpp.

³⁵ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse. Tiesu prakses apkopojums. Augstākā tiesa, 2008.gads, 55.lpp.

11089095610, kurā 2014. gada 7. oktobrī Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa atzina apsūdzēto par vainīgu un apelācijas instance spriedumu atstāja negrozītu. Šajā krimināllietā apsūdzētais atzīts par vainīgu un sodīts par noziedzīgajiem nodarījumiem – tādu datu iegūšanu un izmantošanu, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, sveša maksāšanas līdzekļa nelikumīgu izmantošanu, krāpšanu nelielā apmērā – , noziedzīgos nodarījumus kvalificējot pēc Krimināllikuma 193.¹panta pirmās daļas un 180.panta pirmās daļas.

Augstākā tiesa atzīst, ka šādi abu zemāko instanču tiesu atzinumi par apsūdzētajam nosakāmā soda veidu neatbilst Krimināllikuma 46.panta otrajai daļai, kurā norādīts, ka, nosakot soda veidu, ņem vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, kā arī vainīgā personību.

Minētais likumā norādītais soda veidu ietekmējošo apstākļu uzskaitījums ir izsmeļošs un paplašināti nav tulkojams.

Augstākā tiesa norāda, ka saskaņā ar Krimināllikuma 40.panta otro daļu vainīgā mantiskais stāvoklis tiek ņemts vērā, nosakot naudas soda kā pamatsoda apmēru, taču tas nevar būt par kritēriju soda veida izvēlei. Nosakot vainīgajam soda veidu, jāievēro Krimināllikuma 46.pantā otrajā daļā norādītie soda veidu ietekmējošie apstākļi, un tikai tad, kad tiesa, pamatojoties uz šiem apstākļiem, atzinusi par iespējamu noteikt vainīgajam sodu naudas soda veidā, tā, nosakot šī soda apmēru, ņem vērā vainīgās personas mantisko stāvokli (*sk. Augstākās tiesas Senāta 2012.gada 22.jūnija lēmumu lietā Nr. SKK-127/2012*). Apsūdzētā mantiskais stāvoklis nevar būt par iemeslu, lai liegtu viņam piemērot naudas sodu un noteiktu smagāku sodu (*sk. Augstākās tiesas 2014.gada 29.apriļa lēmumu lietā Nr. SKK-150/2014*).³⁶

Šajā lietā augstākā tiesa atzina, ka abu zemāko instance tiesu lēmumi bija nepareizi attiecībā uz soda veidu, jo Krimināllikuma 46.panta otrā daļa tika nepareizi piemērota, tādējādi pārkāpjot Kriminālprocesa likumā norādīto. Šis piemērs, pēc autora domām, skaidri norāda uz nepieciešamību pareizi piemērot 46. pantā minētos soda noteikšanas principus, jo zemāko instanču tiesas apsūdzētā mantisko stāvokli uzskatīja par iemeslu, kas liedz piemērot sodu kurš bija jāpiemēro, tādējādi piespriežot vainīgajai personai brīvības atņemšanu.

³⁶ Lietā Nr. SKK –280/2015, Krimināllietā Nr. 11089095610

Pirmās instances tiesa nepiesprieda vainīgajam piespiedu darbu kā soda veidu, jo pēc tiesas ieskatā šo soda veidu nevar piemērot tādēļ, ka vainīgais izcieš brīvības atņemšanas sodu cietumā. Apelācijas instances tiesa šos atzinumus uzskatījusi par pamatotiem.

Augstākā tiesa atzina ka analogiski apsvērumi par soda veida izvēles kritērijiem attiecināmi arī uz soda veidu – piespiedu darbu. Apstākļi, ka vainīgais izcieš brīvības atņemšanas sodu cietumā, neietilpst to apstākļu lokā, kas saskaņā ar Krimināllikuma 46.panta otro daļu ņemami vērā, nosakot vainīgajam soda veidu.

Analizējot tiesu praksi, konstatēts, ka vairākos gadījumos tiesnešu viedoklis par to, kādam ir jābūt sodam par noteikta veida un rakstura noziedzīgu nodarījumu, nesakrīt ar likumdevēja viedokli, kas atspoguļojas Krimināllikuma sevišķās daļas pantu sankcijās.³⁷

2.4. Vainīgā atbildību mīkstinošie un pastiprinošie apstākļi

Pēc KL 46. panta, soda mēru nosaka ņemot vērā vainīgā atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus. Atbildību mīkstinošie apstākļi raksturo izdarītā noziedzīgā nodarījuma vai to izdarījušās personas īpatnības vai īpašas pazīmes, kas ņemamas vērā, nosakot sodu. Ja šādi apstākļi pastāv, tad vainīgā persona var saņemt vieglāka soda piemērošanu pēc attiecīgajiem KL pantiem.

Tie apstākļi, kuri ir atzīstami par atbildību mīkstinošiem ir uzskaitīti KL 47. panta 1. daļā. Konstatējot šajā pantā minētos apstākļus, tiesai ir jāatzīst tie par atbildību mīkstinošiem, jo tiesa var lemt par to vai pastāv šādi apstākļi, bet, līdz ko tie tiek apstiprināti, tie ir obligāti jāpiemēro nosakot soda mēru vainīgajai personai.

Par atbildību mīkstinošiem nav atzīstami tādi apstākļi, kuriem ir tikai personību raksturojošu faktoru nozīme, piemēram, dzimums, izglītība, sodāmības neesamība, nevainojama uzvedība, priekšzīmīgs darbs pirms noziedzīga nodarījuma izdarīšanas utt. Par atbildību mīkstinošo apstākli nav atzīstama personas nepilngadība.

³⁷ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse. Tiesu prakses apkopojums. Augstākā tiesa, 2008.gads, 48.lpp

Par atbildību mīkstinošiem apstākļiem nav atzīstami fakti, ka persona pati nav izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, bet tas izdarīts līdzdalībā, kā arī fakts, ka noziedzīgs nodarījums nav izdarīts līdz galam un persona saukta pie atbildības par sagatavošanos noziegumam vai nozieguma mēģinājumu.

Pie soda noteikšanas izvērtējama ne tikai atbildību mīkstinošu apstākļu esamība un to skaits, bet arī to saturs un nozīmīgums.³⁸

Katram atbildību mīkstinošam apstāklim ir savs saturs, jēga un ietekme soda noteikšanas procesā. Analizējot tiesu prakses materiālus, konstatēts, ka šis process nereti tiek formalizēts – ievērojot formāli likuma prasības, bieži tiek ignorēta atbildību mīkstinošo apstākļu būtība un to paredzēšanas mērķis.³⁹

Tiesu praksē bieži tiek jaukti un nepareizi interpretēti apstākļi kuri ietekmē piemērojamā soda veidu un mēru. Pazīmes kuras tieši norāda uz KL 46.panta otro daļu, t.i. soda veidu, tiek lietotas, lai pamatotu kādu no KL 47.pantā minētajiem soda mēra mīkstinošajiem apstākļiem.

Praksē ir konstatēti daudzi gadījumi, kad tiek izmantotas KL 47.panta otrajā daļā noteiktās tiesības, un tiesa ir atzinusi par atbildību mīkstinošiem KL nenorādītus apstākļus, lai varētu piemērot KL 49.pantu. Šādu praksi kritizē un atzīst par nepiemērotu, jo tiesai nav "jāmeklē" vai "jāizdomā" atbildību mīkstinoši apstākļi, lai atrastu piemērotu iemeslu KL 49.panta piemērošanai.⁴⁰

Atbildību mīkstinošo apstākļu konstatācijai būtu jānotiek pēc iespējas ātrāk, lai šo apstākļu esamība tiesas procesā netiktu speciāli meklēta. Nosakot sodu nepieciešama atbildību mīkstinošo apstākļu satura un nozīmīguma izvērtēšana, Apstākļu izskatīšana nodrošina soda individualizāciju un individuālu pieeju katram apsūdzētajam. Tiesai ir jāizsver, kāds atbildību mīkstinošais apstākļis varbūt par pamatu soda samazināšanai.

³⁸ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu rekomendācijas vienvērtīgai tiesību normu piemērošanai soda noteikšanā 2008.gada 1.jūlijā.

³⁹ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse. Tiesu prakses apkopojums. Augstākā tiesa, 2008.gads, 23.lpp

⁴⁰ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un augstākās tiesas krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse. 2008.

Krimināllikuma 47.panta pirmās daļas pirmajā punktā noteikto atbildību mīkstinošo apstākli veido visu triju likumā norādīto darbību kopums (pieteikšanās par vainīgu, vaļširdīga atzīšanās un izdarītā nožēlošana).⁴¹

KL 48. pantā ir noteikti atbildību pastiprinošie apstākļi, tomēr netiek ne skaidrota to juridiskā daba, ne norādītas konkrētas tiesiskās sekas, kurām jāiestājas sakarā ar šo apstākļu esamību. Citos KL pantos, kā arī Augstākās tiesa Senāta Krimināllietu departamenta nolēmumos formulēti daži principi saistībā ar atbildību pastiprinošo apstākļu ietekmi uz personai piespriežamo sodu. Augstāk minētajā pantā ir uzskaitīti 15 atbildību pastiprinošie apstākļi, tos drīkst piemērot tikai atsaucoties uz Krimināllikumu kā norādīts panta 3. daļā. Tiesu praksē nav konstatēti gadījumi, kad atbildība būtu pastiprināta, norādot uz apstākļiem, kas nav minēti KL 48. panta 1. daļā.⁴²

Saskaņā ar KL 46. panta 2. daļu atbildību pastiprinošie apstākļi jāņem vērā, nosakot vainīgajai personai kriminālsodu, respektīvi, tiesa nedrīkst ignorēt konstatētos atbildību pastiprinošos apstākļus. Saskaņā ar krimināltiesību teorijas atziņām, pastāvot atbildību pastiprinošiem apstākļiem, noziedzīgu nodarījumu izdarījušajai personai ir piemērojams bargāks sods salīdzinājumā ar sodu, kas būtu piespriežams, attiecīgajiem atbildību pastiprinošiem apstākļiem nepastāvot.

Analizējot kriminālsodu piemērošanas praksi saistībā ar atbildību pastiprinošo apstākļu esamību, konstatēts, ka, pastāvot atbildību pastiprinošiem apstākļiem, tiesas biežāk piemēro reālu brīvības atņemšanu salīdzinājumā ar situācijām, kad atbildību pastiprinošo apstākļu nav.

„Par aktuālu atzīstama tikai dažu, praksē visbiežāk sastopamo apstākļu atzīšana vai neatzīšana par atbildību pastiprinošiem, proti, noziedzīgs nodarījums 1) izdarīts atkārtoti vai veido noziedzīgu nodarījumu recidīvu; 2) izdarīts personu grupā; 3) izdarīts mantkārtīgu tieksmju dēļ; 4) izdarīts alkohola, narkotisko, psihotropo, toksisko vai citu apreibinošu vielu ietekmē, pie tam vairākos gadījumos pieņemtais lēmums par to šķiet vismaz diskutabls, ja ne nepareizs.”⁴³

⁴¹ Lietā Nr. SKK – 155/2007 Krimināllietā Nr. 12503000306

⁴² Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse. Tiesu prakses apkopojums. Augstākā tiesa, 2008.gads, 33.lpp

⁴³ Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 174.lpp.

Atbildību pastiprinošs apstāklis – noziedzīgais nodarījums veido noziedzīgu nodarījumu reālo kopību – bija iekļauts Krimināllikumā no 2013.gada 1.aprīļa līdz 2014.gada 14.jūnijam.⁴⁴

Par piemēru var ņemt 2009.gada 16.jūlija Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmumu Krimināllietā Nr.11330041308⁴⁵ kurā persona iesniedza kasācijas sūdzību par Latgales apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas 2009. gada 18. marta lēmumu, kurā persona atzīta par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, kas paredzēts Krimināllikuma 125. panta trešajā daļā, un sodīts ar brīvības atņemšanu uz 6 gadiem un policijas kontroli uz 3 gadiem.

Prokurors kasācijas protestā lūdza grozīt apelācijas instances tiesas lēmumu, izslēdzot no sprieduma aprakstošās daļas apsūdzēto atbildību pastiprinošo apstākli - noziedzīgais nodarījums izdarīts personu grupā.

Prokurors uzskatīja, ka gan pirmās instances tiesa, gan apelācijas instances tiesa nepareizi piemērojusi Krimināllikuma Vispārīgās daļas 48. panta pirmās daļas 2. punktu, un nepamatoti atzinusi par atbildību pastiprinošo apstākli - noziedzīgs nodarījums izdarīts personu grupā. Saskaņā ar Krimināllikuma 48. panta ceturto daļu par atbildību pastiprinošo apstākli neesot atzīstams tāds apstāklis, kas paredzēts kā noziedzīga nodarījuma sastāva pazīme.

Senāta Krimināllietu departaments piekrita prokurora viedoklim, ka abu instanču tiesas nepareizi piemēroja 48.panta pirmās daļas 2.punktu un nepamatoti atzina to par atbildību pastiprinošu apstākli.

Šajā lietā tiesa kļūdījās nosakot atbildību pastiprinošo apstākli, kurš jau bija iekļauts noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmē, pēc autora domām šādas kļūdas ir nozīmīgas, jo būtiski ietekmē vainīgā soda apmēru.

Krimināllietā Nr. 11096025712, kuru izskatīja 2014.gada 10.jūlijā, virsprokurora iesniegtajā kasācijas protestā Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamentam, bija norādīts ka pirmās un otrās instances tiesas nepareizi piemērojušas atbildību pastiprinošu līdzekli 48.panta 1.daļā - noziedzīgais nodarījums veido noziedzīgu nodarījumu recidīvu. Noziedzīgu nodarījumu recidīvs ir tad, ja persona, kurai tiesa vai prokurors nosaka sodu, jau pirms tam ir vismaz vienu reizi tiesāta par

⁴⁴ Lietā Nr. SKK – 604/2014 Krimināllietā Nr. 11092103711

⁴⁵ Lietā Nr. SKK – 295/2009 Krimināllietā Nr. 11330041308

jebkuru agrāk izdarītu noziedzīgu nodarījumu un sodāmība par to nav noņemta vai dzēsta.

Šajā gadījumā vainīgā persona noziedzīgo nodarījumu izdarīja 2012.gada 30.janvārī un apelācijas instances spriedumā nav norādīts ka persona jau pirms tam būtu bijusi notiesāta par agrāk izdarītu noziedzīgu nodarījumu.

2008.gada 1.jūlija Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu kopsapulces lēmuma par sodu piemērošanas praksi 15.punktā norādīts, ka atbildību pastipriņošu apstākļu esamība ir pamats bargāka soda piemērošanai salīdzinājumā ar sodu, kāds būtu piespriežams, šādus apstākļus nekonstatējot.

Ievērojot minēto, pirmās instances tiesas noteiktais sods nav atzīstams par tiesisku un pamatotu, atbilstošu Krimināllikuma 35., 46.panta nosacījumiem. Tomēr praksē ir vairāki gadījumi, kad tiesas pareizi konstatē atbildību pastipriņošā apstākļa – noziedzīga nodarījuma recidīva - esamību, norāda, ka ņem vērā šo faktu, nosakot personai sodu, tomēr praktiski noziedzīga nodarījuma recidīva fakts faktiski minimāli ietekmē kriminālsoda veida un mēra izvēli, vai vispār to neietekmē.⁴⁶

2014. gada tiesu prakses apkopojumā Izpētīto nolēmumu motīvu daļās saskaņā ar Krimināllikuma 47. pantu un 48. pantu atbildību mīkstinošie un/vai pastipriņošie apstākļi attiecīgi tiek norādīti. Tomēr ne vienmēr nolēmumos minēta arī šo pantu attiecīgā daļa un punkts. Apjomīgāka argumentācija sniegta gadījumos, ja kāds no atbildību pastipriņošiem vai mīkstinošiem apstākļiem par tādu netiek atzīts.⁴⁷

Arī Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departaments 2012. gada 26. marta lēmumā lietā Nr. SKK-129/2012 norāda, ka tiesai ir jāmotivē, kāpēc tā piemēro konkrēto tiesību normu, ja konstatē un atzīst apsūdzētā atbildību mīkstinošu vai pastipriņošu apstākli lietā, bet nav jāmotivē, kāpēc tā nepiemēro Krimināllikuma 48. panta otro daļu.⁴⁸

⁴⁶ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse. Tiesu prakses apkopojums. Augstākā tiesa, 2008.gads, 40.lpp

⁴⁷ 2014. Tiesu prakses apkopojums. Tiesas nolēmumu struktūra un saturs lietās par vairākiem vienvērtīgiem noziedzīgiem nodarījumiem. 17.lpp.

⁴⁸ Turpat.

3.nodaļa

Vieglāka soda noteikšana nekā likumā paredzētais sods

Krimināllikuma 49. pantā ir norādīts kā, kad un pie kādiem apstākļiem ir iespējams noteikt vieglāku sodu vainīgajam nekā likumā paredzētais sods. Ja tiesa, ievērojot vairākus vainīgā atbildību mīkstinošos apstākļus un vainīgā personību, atzīst par nepieciešamu noteikt viņam sodu, kas ir zemāks par minimālo robežu, kāda par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu paredzēta likumā, tā var sodu attiecīgi mīkstināt, spriedumā obligāti norādot šāda nolēmuma motīvus.⁴⁹

KL 49. pantu var piemērot tikai tiesa, proti, prokuroram, sastādot priekšrakstu par sodu, nav dotas pilnvaras noteikt vieglāku sodu nekā likumā paredzētais sods. Tiesa, kā tas paredzēts KL 49.panta pirmajā daļā, ievērojot vairākus vainīgā atbildību mīkstinošus apstākļus un vainīgā personību, var noteikt zemāku sodu par minimālo robežu, kāda ir paredzēta par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu vai noteikt viņam vieglāka soda veidu nekā likumā paredzētais sods. Tiesai spriedumā obligāti ir jānorāda sava nolēmuma motīvi.

Vieglāku sodu par likumā paredzēto var noteikt tikai tad, ja pastāv šādi nosacījumi:

- ❖ Ievērojot izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un apsūdzētā personību, tiesa izsecina, ka KL sevišķās daļas pantā sankcijā paredzētā soda piemērošana nebūs taisnīga un nesekmēs soda mērķu sasniegšanu.
- ❖ Konstatēti divi vai vairāki atbildību mīkstinošie apstākļi
- ❖ Nav konstatēti atbildību pastiprinošie apstākļi.

Ja nepastāv kaut viens no šiem priekšnosacījumiem, KL 49. panta 1. daļas piemērošana nav pieļaujama.

Krimināllikums pieļauj tiesai iespēju konkrētā krimināllietā, ja tam ir pamats, atkāpties no Krimināllikuma 46. pantā norādītā soda noteikšanas vispārīgā principa – ka sods piespriežams tādā apmērā, kādu nosaka Krimināllikuma Sevišķās daļas pants, -

⁴⁹ Krimināllikums, 49. pants

bet piespriet citādu sodu, kas vainīgajam ir labvēlīgāks. Komentējamā pantā paredzēts, ka tiesa, ievērojot vairākus vainīgā atbildību mīkstinošus apstākļus un vainīgā personību, var noteikt viņam vieglāku sodu nekā likumā paredzētais sods. Tas ir sods, kas ir zemāks par minimālo robežu, kāda par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu paredzēta Krimināllikuma Sevišķās daļas pantā, vai sods, kas pēc sava veida ir vieglāks par tā soda veidu, kāds par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu paredzēts Krimināllikuma Sevišķās daļas pantā. Par mīkstinošiem apstākļiem, kuri attiecas uz vainīgā personību, var atzīt viņa ģimenes stāvokli, veselības stāvokli, lielu darba stāžu, pozitīvas atsauksmes no darba un dzīves vietas u.c.⁵⁰

Jāatzīmē, ka tiesas, piemērojot KL 49. pantu, aktīvi izmanto iespēju vēl vairāk mazināt likumā paredzēto krimināltiesisko represiju un pēc vieglāka soda noteikšanas, nekā likumā paredzētais sods, notiesā vainīgās personas nosacīti. Tā no 151 apsūdzētā, kuriem tika piemērots KL 49. pants, 86 apsūdzētajiem (57 %) brīvības atņemšana tika piemērota nosacīti, savukārt reāla brīvības atņemšana tika piemērota 42 apsūdzētajiem (28 %) 2008. gadā.⁵¹

Tiesas piemērojot KL 49. pantu, bieži vien piesprieda attiecīgi naudas sodu vai piespiedu darbu gadījumos kad attiecīgie panti pēc kuriem notiesātais vainīgais neparedz šādu sodu piemērošanu, paredzēja brīvības atņemšanu uz īsāku laiku kā norādīts konkrētā KL. pantā, kā arī nepiemēroja sankcijā paredzētos obligātos papilsodus.

Tagad spēkā esošajā KL redakcijā noteikts:

Nosakot brīvības atņemšanas sodu, kas ir zemāks par minimālo robežu, kāda par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu paredzēta šā likuma sevišķajā daļā, personai nedrīkst piespriet mazāk kā:

- 1) pusi no attiecīgā panta sankcijā paredzētā minimālā soda par smaga nozieguma izdarīšanu;
- 2) divas trešdaļas no attiecīgā panta sankcijā paredzētā minimālā soda par sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu.

⁵⁰ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs, 1. Grāmata, Vispārīgā daļa. Firma „AFS”, Rīga, 2007, 175.lpp.

⁵¹ Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse. Tiesu prakses apkopojums. Augstākā tiesa, 2008.gads, 57.lpp.

Soda noteikšana par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem

Soda noteikšana par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem ir regulēta Krimināllikuma 50. pantā. Saskaņā ar KL 50. panta 1. daļu gadījumos, ja persona ir izdarījusi vairākus patstāvīgus noziedzīgus nodarījumus, tiesa, noteikusi sodu atsevišķi par katru nodarījumu, galīgo sodu nosaka pēc noziedzīgo nodarījumu kopības, ietverot vieglāko sodu smagākajā; daļēji saskaitot piespriestos sodusvai arī pilnīgi saskaitot piespriestos sodus. Nosakot galīgo sodu, kopējais laiks nedrīkst pārsniegt attiecīgajam soda veidam noteikto maksimālo apmēru.

Ja persona ir izdarījusi vairākus noziedzīgus nodarījumus, galīgajam sodam vajadzētu būt bargākam salīdzinājumā ar sodu, ko piespiež personai, kura izdarījusi vienu noziedzīgu nodarījumu.

Nosakot galīgo sodu pēc vairākiem spriedumiem, tiesai jāmotivē gan galīgā soda noteikšanas kārtības izvēle, gan arī soda apmērs.

Lemjot par galīgā soda noteikšanu par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem, tiesām jāievēro, ka vispārējos gadījumos vieglākā soda ietveršana smagākajā, nosakot galīgo sodu, nav jāpiemēro:

- ❖ ja to nosaka par reālu noziedzīgu nodarījumu kopību, ko veido smagi vai sevišķi smagi noziegumi;
- ❖ noziedzīgu nodarījumu kopību veido trīs un vairāki noziedzīgi nodarījumi.
 - ❖ Savukārt vieglākā soda ietveršana smagākajā sodā var tikt piemērota, ja:
- ❖ noziedzīgi nodarījumi veido ideālo kopību;
- ❖ par vienu no noziedzīgiem nodarījumiem ir piespriesta brīvība atņemšanu uz 10 gadiem vai ilgāku laiku.

Vienlaikus jāievēro, ka galīgā soda noteikšanas kārtības izvēle nedrīkst būt mehāniska – lai izlemtu šo jautājumu, tiesām jāievēro visi lietas faktiskie apstākļi un kriminālsoda piemērošanas mērķi.

Analizējot tiesu praksi, konstatēts, ka, nosakot galīgo sodu par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem, tiesas pārsvarā gadījumu ievēro KL 50. pantā noteikto.

Tomēr tiesas lēmumi par galīgā soda noteikšanas kārtību bieži vien nav pamatoti un motivēti, bet, ja pamatoti, tad ļoti virspusēji. Tiesu praksē ir gadījumi, kad, nosakot galīgo sodu par vairākiem noziedzīgiem nodarījumiem, nav pareizi izvērtēts izdarīto noziedzīgu nodarījumu raksturs un pārkāpēja personību raksturojošie dati.

Soda noteikšana pēc vairākiem spriedumiem

Saskaņā ar KL 51. pantu gadījumā, ja notiesātais pēc sprieduma taisīšanas, bet pirms pilnīgas soda izciešanas izdarījis jaunu noziedzīgu nodarījumu, tiesa jaunajā spriedumā noteiktajam sodam pilnīgi vai daļēji pievieno sodu, kas nav izciests pēc iepriekšējā sprieduma. Galīgajam sodam pēc vairākiem spriedumiem jābūt lielākam par sodu, kāds noteikts par jaunu izdarītu noziedzīgu nodarījumu, kā arī par neizciestā soda daļu pēc iepriekšējā sprieduma. Saskaitot sodus pēc vairākiem spriedumiem, soda kopējais laiks nedrīkst pārsniegt attiecīgajam soda veidam noteikto maksimālo laiku; saskaitot brīvības atņemšanas sodus (izņemot mūža ieslodzījumu), soda kopējais laiks nedrīkst pārsniegt divdesmit piecus gadus.

Praksē reti tiek noteikti galīgais sods pēc vairākiem spriedumiem, pievienojot neizciesto sodu pēc iepriekšējā tiesas sprieduma. Jābūt speciāliem apstākļiem, lai tiesa piemērotu šo soda izciešanu pēc vairākiem spriedumiem. Šī sodu savienošana ir sarežģīta, jo pievienojot sodu pie pamatsoda ko persona daļēji ir izcietusi, nedrīkst pievienot papildus sodu kopējam soda mēram.

Krimināllikumā nav norādīti kritēriji, kas jāievēro, izvēloties galīgā soda noteikšanas kārtību, kā arī nav noteikts, kāda daļa no neizciestā soda jāpievieno sodam, kas piespriests par jauna noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Šie jautājumi ir tiesas ziņā, kas tomēr nenozīmē, ka tiesa var visos gadījumos var brīvi rīkoties. Lemjot par galīgā soda noteikšanu pēc vairākiem spriedumiem, tiesai jāpieņem taisnīgs motivēts lēmums, kas sekmēs soda mērķu sasniegšanu. Tiesām jāievēro, ka formāla KL 51. panta prasību ievērošana pati par sevi nenozīmē, ka galīgais sods pēc vairākiem spriedumiem konkrētajā gadījumā ir noteikts pareizi. Sprieduma motīvu daļā jānorāda fakti un apstākļi, kuru dēļ tiesa nolēma pilnīgi vai daļēji pievienot neizciesto soda daļu pēc iepriekšējā tiesas sprieduma. Ja neizciestais sods pēc iepriekšējā tiesas sprieduma

pievienots daļēji, jāmotivē, kāpēc par pareizu un taisnīgu tiesa uzskatīja konkrētas soda daļas pievienošanu.

Krimināllikuma 51.pantā paredzētās tiesiskās sekas iestājas, ja nodarījums izdarīts pēc sprieduma taisīšanas, bet sprieduma taisīšanas diena ir diena kad, spriedums stāties spēkā. Tāpēc, ja nodarījums izdarīts pēc sprieduma pasludināšanas līdz tā spēkā stāšanās dienai, tad, nosakot sodu, nav jāpiemēro Krimināllikuma 51.pants, bet galīgais sods nosakāms saskaņā ar Krimināllikuma 50.panta piektās daļas nosacījumiem.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 30. Augusta lēmumā, Lietā SKK –J-447/2012⁵², Saskaņā ar Krimināllikuma 51.pantu, noteiktajam sodam daļēji pievienoja sodu, kas nav izciests pēc Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2001.gada 20.augusta sprieduma, galīgais sods pēc abiem spriedumiem vainīgajam noteikts brīvības atņemšana uz 6 gadiem, konfiscējot mantu, un policijas kontrole uz 2 gadiem. Apelācijas instance atstāja lēmum negrozītu, bet senāts atzīst, ka pirmās instances tiesai, nosakot vainīgajam sodu, nebija tiesiska pamata piemērot Krimināllikuma 51.panta nosacījumus un noteiktajam sodam daļēji pievienot sodu, kas nav izciests pēc Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2001.gada 20.augusta sprieduma, jo 2009.gada 10.decembra Eiropas apcietinājuma orderī atbilstoši Kriminālprocesa likuma 682.panta pirmās daļas 1.punktam tika izteikts lūgums par vainīgā izdošanu kriminālvajāšanai pēc Krimināllikuma 175.panta ceturtās daļas, bet atbilstoši Kriminālprocesa likuma 682.panta pirmās daļas 2.punktam netika lūgts izdot vainīgo soda izciešanai pēc Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2001.gada 20.augusta sprieduma.

Senāts atzīna, ka, nepareizi piemērojot Krimināllikuma 51.pantu, pirmās instances tiesa pieļāvusi Kriminālprocesa likuma 574.panta 1.punktā norādīto Krimināllikuma pārkāpumu.

Pēc autora domām šis lēmums atkārtoti norāda uz to, ka pirmās instances tiesa nereti nepareizi piemēro pantus, kuri tieši nosaka sodu un vainīgās personas tālāko

⁵² Lieta Nr. SKK –J-447/2012 Krimināllietā Nr. 11090003804

likteni. Apelācijas instance bieži nemaina pirmās instances lēmumu, jo nesaskata kļūdu kura tiek pēdējā instance.

Kopsavilkums

Pētījuma rezultātā autors izvirza aiztāvēšanai šādas tēzes:

1. Bieži vien soda veida un mēra noteikšana atbilstoši Krimināllikuma 46. pantam, tiesu praksē, netiek pietiekami skaidrota. Tiesai katrā spriedumā būtu jāizklāsta kādēļ kādi konkrēti apstākļi tiek atzīti par nozīmīgākiem soda piespriešanā.
2. Tiesu prakse atbildību mīkstinošo apstākļu konstatēšanā ir pietiekami plaša, tomēr tiesa pieļauj jau iepriekš tiesu praksē konstatētas interpretācijas kļūdas. Katram atbildību mīkstinošam apstāklim ir savs saturs, jēga un ietekme soda noteikšanas procesā. Analizējot tiesu prakses materiālus, konstatēts, ka šis process nereti tiek formalizēts – ievērojot formāli likuma prasības, bieži tiek ignorēta atbildību mīkstinošo apstākļu būtība un to paredzēšanas mērķis.
3. Pielietojot atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus, tiesai jāņem vērā, ka par atbildību mīkstinošu vai pastiprinošu nevar būt tāds apstāklis, kurš ir attiecīgānoziedzīgānodarījuma sastāva pazīme (pazīme ir iekļauta panta dispozīcijā).
4. Tiesa apelācijas instancē mēdz pārskatīt pirmās instances kļūdas kuras saistītas ar soda veida atbilstību konkrētajam nodarījumam, tādēļ lieta nonāk līdz kasācijai, kurā abu iepriekšējo instanču spriedumi tiek atcelti.
5. Var novērot pārāk lielu soda mēra variāciju starp līdzīgiem noziedzīgiem nodarījumiem, atbildību pastiprinošie un mīkstinošie apstākļi pārlieku samazina soda veida nozīmi attiecībā pret citiem soda veidiem. Iemesli kuri dod pamatu piemērot 47. vai 48. pantā minētos apstākļus netiek pietiekami detalizēti skaidroti tiesu spriedumos.
6. Vērojama tendence soda mērķa sasniegšanu pārāk cieši saistīt ar soda bargumu, precīzak, brīvības atņemšanas sodu. Personai kura nav iepazinusies ar iespējamo sodu klāstu varētu šķist ka brīvības atņemšanas sods ir efektīvākais un pareizākais.

Izmantotā literatūra un avoti

Literatūra

1. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināltiesības. Vispārīgā daļa. Trešais papildinātais izdevums. Zinātniskais redaktors prof. U. Krastiņš – Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 93.lp
2. Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs, 1. Grāmata, Vispārīgā daļa. Firma „AFS”, Rīga, 2007, 175.lpp.
3. A. Judins. Kriminālsods nav valsts atbildība par izdarīto noziedzīgo nodarījumu. Jurista vārds Nr.11 (762), 2013.gada 19.marts
4. 1903.gada 22.marta Sodli likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. 3.izdevums. Rīga, 1930. g.
5. Pētījums, Krimināltiesības – attīstības tendences Eiropas un nacionālajās tiesībās, attiecības starp I un III pīlāru, ieviešanas metožu labākā prakse Rīga, 2009.gads. 72.lpp.
6. Sodli likums. Ar pārgrozījumiem un papildinājumiem līdz 1940.g. 17.jūnijam. Rīga: Tieslietu ģenerāldirekcija, 1942.
7. Prozumenta A. Noziedzīga nodarījuma raksturs un radītais kaitējums. Jurista Vārds, 2009.gada 5.maijs.
8. Soda noteikšanas principi: likums un prakse, Valentīna Liholaja, Jurista Vārds, 12. Decembris 2006 /NR. 49 (452)
9. Poudžuna I. Psiholoģiskie faktori procesuālajās darbībās ar cietušo izmeklēšanas laikā Jurista Vārds, 2008.gada 4. Novembris.

10. Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta un Krimināllietu tiesu palātas tiesnešu rekomendācijas vienveidīgai tiesību normu piemērošanai soda noteikšanā 2008.gada 1.jūlijā.
11. Apgabaltiesu kā pirmās instances tiesas un Augstākās tiesas Krimināllietu tiesu palātas kā apelācijas instances tiesas sodu piemērošanas prakse. Tiesu prakses apkopojums. Augstākā tiesa, 2008.gads, 55.-56.lpp.
12. 2014. Tiesu prakses apkopojums. Tiesas nolēmumu struktūra un saturs lietās par vairākiem vienveidīgiem noziedzīgiem nodarījumiem. 20.lpp.
13. Liholaja V. Komentāri par Latvijas tiesu praksi krimināllietās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006
14. Latvijas Republikas Satversmes komentāri VIII nodaļā, Cilvēka pamattiesības, Latvijas Vēstnesis, 2011.
15. Krastiņš U. Vaina kā obligāts kriminālatbildības nosacījums. Jurists Vārds, 2008.gada 2.decembris, nr. 45
16. Krastiņš U. Taisnīgums un nodarījumu kvalifikācija. Jurista Vārds, 2005.gada 25.oktobris, nr. 40.

Normatīvie akti

1. Krimināllikums, 19.02.2015 līdz spēkā esošā redakcija.
2. Krimināllikums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8.jūlijs, nr.199/200.
3. Latvijas Republikas Satversme.

Juridiskās prakses materiāli

1. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014. gada 15. Decembra LĒMUMS Lietā Nr. SKK –604/2014 (Krimināllieta Nr. 11092103711)
2. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2009. gada 16. Jūnija LĒMUMS Lietā SKK - 295/2009 (Krimināllieta Nr.11330041308)
3. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2015. gada 29. Maija LĒMUMS Lietā Nr. SKK –280/2015 (Krimināllieta Nr. 11089095610)
4. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2007. gada 27. Marta L Ē M U M S Lietā SKK –155/2007 (Krimināllieta 12503000306)
5. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014. gada 19. Septembra LĒMUMS Lietā Nr. SKK –417/2014 (Krimināllieta Nr. 11514006512)
6. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014. gada 30. Oktobra LĒMUMS Lietā Nr. SKK –656/2014 (Krimināllieta Nr. 11515000610)
7. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 26. Marta LĒMUMS Lietā SKK –129/2012 (Krimināllieta Nr. 13800003911)
8. SKK-127/2012
9. SKK-150/2014

10. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta 2012. gada 30. Augusta lēmumā, Lietā SKK –J-447/2012 (Krimināllieta Nr. 11090003804)

PIELIKUMI

Bakalaura darbs ‘’Sodu noteikšanas vispārīgie un speciālie principi’’ izstrādāts LU Juridisko zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādīties informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Kalvis Zeltiņš

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: Dr.habil.iur.prof. Uldis Krastiņš

Recenzents:

Darbs iesniegts Krimināltiesību nodaļā

Dekāna pilnvarotā persona: